

yleiseen etenemistä. Hän on lievästi kriittinen sitä pintymää kohtaan, että ympäristön saastumisesta seuraava tuomiopäivä olisi jo käsillä. Mm. Tšernobylin kokemustensa perusteella hän varoittaa luottamasta liikaa hallinnollisiin ja tieteellisiin asiantuntijoihin, mutta kotimaisten kokemustensa viisastuttamana hän varoittaa luottamasta liikaa myöskään ympäristöaktivistien muodostamiin toimintaryhmiin. Edellisillä on motivaatiota vähätellä ympäristöongelmia, jälkimmäisillä liioitella niitä.

Sjöbergin avainkäsitteitä on tosiasia — jokin josta on riittävä näyttö. Mutta miten ympäristöjournalisti kykenee erottamaan tosiasiat vähätelijöiden ja liioittelijöiden ristitulessa, siihen kysymykseen eli yhteen peruskysymyksistä kirjoittaja ei ikävä kyllä vastaa kovinkaan napakasti.

Vaikka näin on, eräät Sjöbergin ideat tuntuvat oivallislta. Hän ei ehkä tunne Johan Galtungin erottelua news vs. olds, ts. miksi kertoa uusista tapahtumista, ilmiöistä ja prosesseista jos vanhat ovat tärkeämpiä. Mutta itse asiassa hän uusintaa saman idean: uutisen arvoista on se mitä emme vielä tiedä, olkoon se miten vanhaa tahansa.

Sjöbergillä on silmää myös journalismin kielelle. Hän esim. kieltäytyy käyttämästä ongelmia siloittelevaa sanaa nedsmutsning, kun kyseessä hänestä sen sijaan on förgiftning tai förstörelse.

Itse asiassa suosittelen Sjöbergin kirjaa kaikille ympäristöjournalismista ja yleensä journalismista kiinnostuneille. Perin rajoittunut olisi se, joka halveksisi puheena olevaa teosta sen epäteoreettisuuden vuoksi.

Suurin osa siitä mitä Sjöberg eksplikoi ja implikoi luultavasti kestäisi ihan kohtuullisesti ns. (tieteellisen) realismin valossa. Fenomenologinen journalismin tutkimus taas toteaisi, että se mille kannalle Sjöberg asettuu pätee ainoastaan tiettyjen ymmärtämisen rakenteiden puitteissa.

Pertti Hemánus

keskustelua

Interdiskursiivisen ihmeen jäljillä

”Mikäli ei ymmärrä”, kirjoittaa Esa Reunanen (1991, 57), ”että journalismin todellisuuskuvat eivät ole yksinkertaisesti palasia todellisuudesta, vaan tiettyjen sääntöjen mukaan tuotettuja aiheita ja esityksiä, voi erehtyä luulemaan, että maailma jakautuu samoihin osastoihin kuin päivän lehti”.

Ilkka Rentola (1983, 5) toteaa puolestaan seuraavasti: ”...lähettäessä tutkimaan journalismin peruskysymystä, mikä on tuotetun kielen suhde yhteiskunnalliseen todellisuuteen, meidän on aluksi tutkittava niitä sääntöjä, jotka ohjaavat tuon kielen tuotantoa”.

1980-luvun journalismitutkimuksen tärkeä virtaus oli eräänlainen konstruktivistinen projekti. Sen tavoitteena oli löytää ne säännöt ja konventiot, joiden mukaisesti erilaiset ilmiöt muokataan journalistisiksi teksteiksi. Konstruktivistit etsivät erityisesti journalistisen profession työ sääntöjä ja toisaalta journalismin erityistä esitystapaa ja suhdetta muihin kerrontamuotoihin.

Projektin tuloksena on käytössämme melkoinen joukko journalistista kulttuuria ja muodonantoa koskevia yleistyksiä, joiden avulla voi kuvata journalistista esitystä erityisenä todellisuuden ilmiöiden sosiaalisena ja kielellisenä konstruktiona. Tulos ei ole ainutlaatuinen; samankaltaista keskustelua on käyty myös mm. tieteenfilosofian ja -sosiologian piirissä tieteellisten metodien ja esitysmuotojen todellisuutta rakentavasta luonteesta.

Konstruktivistinen lähestymistapa on sinällään järkevä, mutta joskus myös rajoittava: Sanokaamme, että tutkija on kiinnostunut tiedettä ja tutkimusta koskevasta journalismista. Hänelle annetaan usein neuvo, jonka mukaan on syytä aloittaa niistä tavoista, joilla tieteen ja tutkimuksen tuloksia ja keskusteluita muunnetaan journalismiksi; etsitään uutiskärkeä, luodaan ristiriitoja, tarjotaan sankareita jne. Tuntuu kuin purjelaivoista kiinnostuneen olisi huoakaisten luovuttava aiheestaan ja alettava tutkia vettä ele-

menttinä — siinähan kaikki alukset kulkevat.

Tällaisten neuvojen tuloksena syntyy tutkimuksia, jotka todentavat eri aineistoilla journalismin todellisuuden ilmiöitä muovaavan, usein tyypistävän ja rampauttavan vaikutuksen: vain tietty aines kelpaa ja sekun leikataan sopivaan muotoon. Maailmassa lojuu määrättömästi journalismin hylkäämää tai silpomaata todellisuutta.

Journalistisen genren elinvoimaisuutta ja levinneisyyttä on kuitenkin vaikea ymmärtää, jos pitää sitä vain sosiolingvistisenä Prokrusteen vuoteena. Itse ymmärtäisin mielusti niin, että journalistisen genren voima on sen kyvyssä käsitellä samassa julkisuustilassa hyvin monenlaisia aiheita.

Journalismin voi ymmärtää metadiskurssiksi, joka tekee mahdolliseksi erilaisten yhteiskunnallisten puheheiteisöjen kohtaamisen ja yhteenkootumisen. Journalistinen taito on interdiskursiivista taitoa, taitoa saada erityiskielet ja -puhetavat keskustelemaan keskenään järkevasti.

Kun journalisti asettaa puheheiteyteen tutkijoita, poliitikkoja, hallintovirkamiehiä, kansalaisia jne. hän joutuu tietenkin noudattamaan tiettyjä sääntöjä, jotka eivät aina toimi ristiriidattomasti eri puheheiteisöjen omien normien kanssa. Jollakin kohtuullisella tavalla kompromissit kuitenkin onnistuvat; todisteeksi käyköön se, että vain harvat kieltäytyvät asettumasta journalistisesti luotuun keskusteluheiteyteen.

Journalismin säännöt voi siten nähdä yhden diskurssin näkökulmasta rajoittavana tekijänä, mutta interdiskursiivisesta näkökulmasta mahdollistavana. Se mikä on yhdessä mielessä tyypistämistä, on toisessa mielessä keskusteluheiteyden avaamista. Journalismi luo tematisaatioita — esimerkiksi viidennen ydinvoimalan rakentaminen — jossa eri puhetaivoista ”mahtuu” mukaan vain tiettyjä argumentteja ja ilmaisutapoja. Säännöt tunnetaan kuitenkin yleisesti; keskusteluun halukkaat ovat tavallisesti selvillä siitä, millaisin rajoituksin toimitaan.

Palaan tiedejournalismia käsittelevään esimerkkiin: Journalismi on julkisuustila, jossa kohtaavat monet tieteen osajulkisuudet ja intressiryhmät: tiedehallinto, tutkijat, opiskelijajärjestöt, yritykset jne. Siinä ei voida käsitellä kaikenlaisia tiedettä koskevia kysymyksiä, mutta se sopii hyvin esimerkiksi tieteen yhteiskunnallista vaikutusta, etiikkaa ja rahoitusta koskevaan keskusteluun. Tutkija voi lähteä sen tarkastelusta, millaiset tieteelliset kysymykset eivät sovi tai mahdu journalismiin tai miten ne journalistisina esityksinä rampautuvat, viiheellistyvät, vääristyvät ja muutoin asettuvat journalistisen julkisuuden logiikan määräämään asuun. (ks. esim. Wiberg 1988) Yhtä hyvin tutkija voi kuitenkin kysyä, millaisia spesifejä tiedettä koskevia tematisaatioita syntyy ja voi syntyä vain journa-

lismien tarjoamassa julkisuustilassa ja lähteä sen tarkastelusta, millaisen kohtaamisen journalismi järjestää tieteen eri puheheiteisöille ja intressiryhmille.

Interdiskursiivinen näkökulma journalismiin edellyttää, että ”perustuote” ymmärretään hieman toisin kuin puhtaaksi tapahtumautiseksi. Kyse on erilaisista ajankohtaisista yhteiskunnallisten kysymysten tematisaatioista: kunnanvaltuuston päätöksestä rakentaa päiväkotia, lomautuksista, koiraverosta, liikenneturvallisuudesta, etelänmatkojen kallistumisesta, rintasyövästä jne. Toimittajan työ on seurata näiden tematisaatioiden muotoutumista ja luoda niitä koskevaa eri puheheiteisöjä yhdistävää julkisuustilaa. Koiraverosta sanovat sanansa porvarit, sosialistit, koiralliset, koirattomat, poliisit, pienten lasten vanhemmat jne.

Toimittajalta vaaditaan tässä työssä erityisiä interdiskursiivisia taitoja, jotka ovat yksinkertaisia ymmärtää, mutta joskus vaikeita toteuttaa. On esimerkiksi helppoa sanoa, että toimittajan on yhteiskunnallista kiistakysymystä käsitellessään tarjottava mielekkäästi painotettu ja yleiskielelle muutettu editio asiaa koskevista puheenvuoroista. Käytännössä asia on kuitenkin kaikkea muuta kuin helppo. Ongelmia on ainakin kolmenlaisia:

1. Puheheiteisöjen kielet ovat erityisiä käsitteellisiä ja retorisia systeemejä, joiden ymmärtäminen saattaa olla työn takana. Vielä vaikeampaa, usein mahdotonta, on niiden ”kääntäminen” yleiskielelle.

Toimittajaa auttaa ammattikäytäntöön rakentunut sosiolingvistinen näppäryys: Toimittaja olettaa, että suurin osa erityiskielten erityisyydestä on vaikuttamaan pyrkivää retorista ainesta (poliitikkojen pulina, lääkärin latina jne.), joka on poistettavissa ja joka pitää poistaa: journalistiseen keskusteluheiteyteen asetettavat puheet pitäisi laittaa retorisesti ”samalle viivalle”. Toisaalta hän olettaa, että suuri osa kielen eroista on vain sanastollista vaihtelua, jolloin referentin löytäminen ei tuota ongelmaa. Jotain jää yli — tietenkin. Journalismissa esiintyy harvoin esimerkiksi synty- ja käyttökontekstien selvittelyä ja käsitteiden välisen suhteiden tarkastelua, joskus kuitenkin.

Lyhyesti: Toimittaja käyttää naturalistista, mutta ammattikäytännössä toimivaksi hioutunutta kieliteoriaa.

2. Yhteiskunnallisten kiistojen ja ongelmien tematisaatiot eivät ole tietenkään yksiselitteisiä ja yhteiskunnallisesta vallasta riippumattomia. Ideaalisessa tilanteessa tematisaatiot syntyisivät journalismin ulkopuolella ja kokoon-tuvat tasaveroisten äänien keskusteluksi journalismiin. Näin ei tunnetusti ole. Journalismi synnyttää myös omia tematisaatioita — Helsingin Sanomain kuuluisia saavutuksia ovat mm. Risto Rytin patsas ja yksipäiväiset vaalit. Toisaalta valtasuhteet vaikuttavat merkittävästi paitsi tematisaatioiden muotoutumiseen ja niiden rajauksiin: mil-

laiset argumentit ovat hyväksyttäviä ja rajauksen puitteis-
ja järkeviä.

Journalismin ammattietikkaan on rakentunut kuitenkin
mittava itsenäisyyttä ja tasapuolisuutta korostava säännös-
tö, jonka tehtävänä on esittää tematisaatioiden muotoilu-
a koskeva journalistinen "common sense". Tämän eettisen
ohjeiston vaikutusta ei pidä vähätellä; se tekee toimittajia
tietoiseksi siitä, että tematisaatioissa ja niiden rajauksissa
on kyse yhteiskunnallisesta vallankäytöstä.

Common sense toimii nykyisin pyyteettömyyden ja
tehokkuuden korjauskertoimella; kun eri äänille varataan
tilaa journalistisessa julkisuudessa, ne saavat hyvitystä
omaa etua tavoittelemattomasta toiminnasta (esim. tutki-
jat, taiteilijat, vapaat kansalaisjärjestöt) tai erityisestä te-
hokkuudesta (voimakas poliitikko, yritys). Terve järki sisäl-
tää myös tiettyjä arvioita siitä, mikä on erilaisten yhteis-
kunnallisten ryhmien kyky vaikuttaa tematisaatioihin ja
sitä kautta edistää omaa intressiään journalistisen julkisuu-
den avulla. Kehälinnan ja Melinin mukaan (1988, 36)
toimittajat arvioivat liian vallankaiksi mm. pankit ja suur-
yritykset ja vähävaltaisiksi mm. kuntien päättäjät, ammat-
tiedistysliikkeen ja yliopistot. Näistä arvioista syntyy
toisenlaisia korjauskertoimia.

3. Erityisen journalistisen ongelman muodostavat sellaiset
yhteiskunnalliset toimijat, jotka haluavat syystä tai toisesta
pysytellä journalistisen julkisuuden ulkopuolella. Jos toi-
milla on huomattavaa yhteiskunnallista vaikutusta, jour-
nalistinen diskurssi jää vajaaksi, ehkä tyystin tarkoitukset-
tomaksi. Viime vuosien tunnetuin esimerkki koskee
KOP:n ja sijoittaja Pentti Kourin sopimuksia, joista syntyi
avoin journalistinen tematisaatio vasta silloin, kun toinen
osapuoli, Pentti Kouri, hakeutui julkisuuteen.

Oletan, että tällaiset tapaukset ovat modernin journalis-
min näkökulmasta enemmän kiusallisia ja ei-toivottuja
kuin jonkinlainen valtasuhteista rakentuva välttämättö-
myys. Journalistisen metadiskurssin kaupallisen elinvoi-
maisuuksen edellytys on se, että siihen tuodaan kaikki
yhteiskunnassa merkittävät äänet ja tapahtumat. Jos siitä
puuttuu jotakin aivan oleellista, metadiskurssin uskotta-
vuus ja kaupallinen kannattavuus laskee.

* * *

Palaan kysymykseen journalismin säännöistä. Reunaselta
oletun sitaatin mukaan journalismin todellisuuskuvat oli-
vat "tiettyjen sääntöjen mukaan tuotettuja aiheita ja esityk-
siä". Tämä lähtökohta ohjaa tulkitsemaan ammattipäte-
vyyden sääntöjen hallinnaksi: esimerkiksi professionalis-
tisten työsääntöjen, journalismin eri lajityyppien sääntöjen
(uutinen, reportaasi, kolumni jne.) ja esitystapasääntöjen.

Oma näkökulmani asettaa säännöt hieman toiseen va-
loon: Tietenkin muodonantoon saattaa liittyä hyvin korke-
alta ammatitaitoa. Perussäännöt siitä, kuinka journalis-

tin julkisuus toimii ja rakentaa esityksiä, ovat kuitenkin
suhteellisen yksinkertaisia ja useimpien pienellä vaivalla
hallittavia; kauppiaan ei tarvitse tuntea televisioutisten
visualisoinnin tekniikkaa, hänelle riittää tieto siitä, mikä
on hyvää julkisuutta ja miten hankkia sitä sekä mikä on
huonoa julkisuutta ja miten välttää sitä.

Lukemattomat yritykset ja yhteisöt kouluttavat nykyi-
sin työntekijöitään ja jäseniään julkisuuden hallinnan pe-
rustaitoihin. Monissa ammateissa "tiedotustoiminta" kuu-
luu jo peruskoulutukseen.

Journalismin muotosäännöt ovat mielestäni nykyisessä
yhteiskunnassa jo samanlaisia kansalaistaitoja kuin liikene-
säännöt; ne mahdollistavat liikkumisen julkisuudessa.
Tietty yleisesti hyväksytyt ja laajalti tunnetut säännöt te-
kevät mahdolliseksi suuren liikenne/julkisuusvirran.
Säännöt ovat syntyneet tietyn teknisen infrastruktuurin
vaikuttamana ja varmasti enemmän tukkirekkojen ja mer-
cedeksin kuin potkukelkkojen ja skodien ehdoilla. Sään-
nöt itsessään ovat kuitenkin pääosin neutraaleja — kiin-
nostavaa ovat toimijoiden suhteet ja se, miten eri ryhmät
kykenevät käyttämään hyväkseen ja muuttamaan niitä.

Kärjistäen: On tietenkin kiinnostavaa pohtia ja eritellä,
miksi etuajo-oikeus on oikealta eikä vasemmalta tulevalta.
Kiinnostavampaa on kuitenkin selvittää sitä, miksi autoi-
lijat ajavat pyöräilijän eteen tulivat sitten oikealta tai va-
semmalta.

Journalistisessa ammattitaidossa ei ole kyse vain jour-
nalistisen muodonannon oppimisesta — mikä on perustal-
taan hyvin yksinkertainen tehtävä — vaan myös ja erityi-
sesti kyvystä ymmärtää, tulkita, kontekstoida ja yhdistellä
erilaisia yhteiskunnallisia diskursseja. Ammatitaito nä-
kyy usein kontekstien hahmotuksesta syntyvässä arviointi-
kyvyssä: taitava toimittaja tietää, millaisin ehdoin ja tar-
koitusperin poliisi antaa tietoja, miksi pankin tiedotteet
ovat niin hiottuja ja sellaisenaan julkaisukelpoisia, miksi
sosialidemokraattinen virkamies korostaa eri asioita kuin
kokoomuslainen, miksi Valio kannattaa maitohyllyjen
lämpötilan laskemista, mutta kauppias ei.

Toimittaja työskentelee yhteiskunnallisten intressien ja
vaikutusyritysten korkeassa aallokossa — sitä korkeam-
massa, mitä merkittävämmästä asiasta on kyse. Toimittaja
on tulkinnan ammattilainen, jonka tulisi osata lukea yhteis-
kunnan eri pelejä ja puhetaפוja ja reflektoida jatkuvasti
myös omaa suhdettaan niihin tarkastelusemiin, "silmiin",
joita eri diskurssit tarjoavat.

Journalismin muotosäännöt on helppo kuvitella paljon
todellista vaikuttavimmiksi, koska osa niistä on hyvin
ehdottomia (tärkein on uutisen alussa) ja niitä on etsittäes-
sä mahdollista löytää melko paljon (eri juttutyypit kerron-
tapavariaatioineen). Tietty tiukkuus on kuitenkin mahdol-
lista ymmärtää helppouden edellyttämäksi yksiselitteisy-

deksi. Sääntöjen runsaus taas saattaa olla tavalliselle journalistisessa julkisuudessa liikkujalle sama asia kuin äidin kielen kieliopilliset ja sanastolliset rariteetit; tutkijat tutkivat, minä puhun.

* * *

On tietysti selvää, että edellä sanottu tarkastelee journalistisia vissistä näkökulmasta: kiinnostus kohdistuu journalistiin ja yhteiskunnallisen vallan suhteeseen. Journalismin voi olla ja on muitakin näkökulmia, joiden pätevyyttä ja tärkeyttä en pyri kiistämään.

Lyhyesti: Journalistisen esitystavan erityisyys on ehkä siinä, että valta ei ole rakentunut tekstuaalisiksi säännöiksi, vaan toimii paremminkin julkisuustilaa jakaen ja järjestellen. Niinpä vallasta kiinnostuneen ei ole ohittaminen — Pietilän ja Sondermannin sanoin (1987, 5) — yhteiskunnan makrodynamiikkaa eli sen seikan erittelemistä, ”mistä voimista ja liikkeistä yhteiskunnan kokonaisliike muodostuu”.

Heikki Luostarinen

Kirjallisuus

- KEHÄLINNA, Heikki & MELIN, Harri. Tuntemattomat toimittajat. Tutkimus Suomen Sanomalehtimiesten Liiton jäsenistä. Suomen Sanomalehtimiesten Liitto, Helsinki 1988.
- PIETILÄ, Kauko & SONDERMANN, Klaus. Luonnoksia joukkoviestinnän sosiologisen tutkimuksen metodeiksi. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto, Sarja B 50/1987.
- REUNANEN, Esa. Merkitysympäristö ja uutisgenren säännöt. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1991.
- RENTOLA, Ilkka. Normaalijournalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalittyyden tarkastelua. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, julkaisuja, sarja A 47/1983.
- WIBERG, Matti. Tieteilijät ja toimittajat. Turun Sanomat 9.12.1988.

Eihän hullukaan tutki toista hullua

Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen professori Pertti Hemánus toteaa (Tiedotustutkimus 2/91, 83), että arviointini hänen teoksestaan ”Johdatus journalistiikkaan. Tiedotusopin perusteet 2” vastaa huonosti hänen mielestään hänen teostaan. Hemánus paaluttaa arvostelunsa kirjassa arvosteluni merkityksen — se ei hyödytä tieteellistä yhteisöä, koska se ei ole Hemánuksen mielestä korrekti. Hemánus antaa ymmärtää tietävänsä a) mikä tieteellistä yhteisöä hyödyttää ja b) mikä on korrektiä. Hän väittää lisäksi, että c) minä en ollut arvostelussani korrekti ja d) hän itse oli arvosteluni kohteen (siis tuon teoksen) julkaisessaan korrekti.

Hemánuksella on taito häivyttää alkuperäinen keskustelun kohde taka-alalle ja rakentaa kommentointiketjuja niin, että yleisö, joka ei ole lukenut itse teosta, vaan vain arvostelun arvostelun kyseisestä teoksesta, luulee teoksen olevan sitä, mitä Hemánus sen väittää itse olevan teoksen arvostelun arvostelussaan. Ja näinhän ei ole.

Kiinnitin arvioinnissani huomion Hemánuksen teoksen retoriikkaan, koska muuta teoksesta ei juuri jää käteen. En nimittäin ole aivan vakuuttunut, että lukijoita kiinnostaa se mitä mieltä Pertti Hemánus on siitä tai tästä asiasta. Olen ymmärtänyt, että tieteellinen artikulointi ja tieteellisen artikuloinnin opetus, ei parhaimmillaan keskity esittelemään kirjoittajan itsensä mielipiteitä siitä tai tästä asiasta, vaan tuo julki ne argumentit, joiden pohjalta siitä tai tästä asiasta voidaan perustellusti sanoa sitä tai tätä. Hemánuksen opus ei opeta artikuloimaan tieteellisesti, vaan se esittelee tekijänsä mielipiteitä. Mielipiteet ovat lähinnä joko järkeviä tai älyttömiä, niitä ei voi arvioida vakavissaan. Jäljelle jäi vain retoriikka.

Hemánus kirjoittaessaan journalistiikkatieteen (uusi tiede?) oppikirjan tuli kuin huomaamattaan määritelleeksi myös tuolle tieteenalalle ominaisen tavan artikuloida, ja tuo artikulointi muistuttaa kohdettaan enemmän kielenkäyttötavan — retoriikan — tasolla, kuin tieteellisen erittelyn.

Että asia tulisi selväksi, verrataan: Eihän hullukaan tutki toista hullua, vaikka hallitseekin hulluuden ilmiä, siihen tarvitaan psykologi tai psykiatri tai joku muu terve, ainakin jos halutaan parantaa potilas. Hemánuksen teksti on journalistista tekstiä journalismista — itsessään pätevän oloista, olematta kuitenkaan sitä.

Risto Eronen